

RETTSBOK

for

Mandal Herredsrett

Sak nr. 15/78 B.

Skjønn til ekspropriasjon av grunn og rettigheter til utbygging
og drift av Laudal kraftverk.

Avsagt 25. september 1980.

INNHold:

	Side:
Rettens sammensetning, partene og deres prosessfullmektiger	3
I. Innledning	3
II. Konsesjons- og utbyggingsvilkår	4
III. Terskler	12
IV. [REDACTED]	13
V. De nedlagte påstander	19
VI. Opplysninger om skjønnets gjenstand	20
VII. Skjønnsgrunner	24
1. Alminnelige prinsipper for erstatningsvurderingen	24
2. Enkelte skader og ulemper	26
[REDACTED]	26
b. Mannflåvatn	27
c. Terskler	31
[REDACTED]	31
VIII. I [REDACTED] e	36
IX. Renter	78
X. 25 % tillegg	78
XI. Omkostningene ved skjønnen	78
Skjønns slutning	79

Løsmassetersklene bygges på konvensjonell måte med støttefylling, tetting og solid dekkskikt av sprengt stein. Siden restvannføringen er såvidt beskjedent anbefales bruk av plast til tetting. I betongterskelene og i dammen ved Mannflåvann skal det bygges fisketrapper. Spørsmålet om fisketrapper i løsmassetersklene vil man komme tilbake til når man har høstet mer erfaring med slike anordninger gjennom forsøk som pågår. Ved prosjektering av løsmassetersklene må det derfor tas for øyet at passasjemuligheter for fisk kan bli pålagt senere. Planer for fisketrappene skal også sendes Direktoratet for vilt og ferskvannsfiske til godkjenning. Spørsmålet om erosjonshindrende tiltak i den nye kanalen gjennom Kjerreneset hvor elva er lagt om, vil bli tatt opp som egen sak utenom terskelsaken. For den resterende del av strekningen Kleveland bru—Mjåland vil spørsmålet om tiltak bli tatt opp når vannføringsreduksjonen er gjennomført.

Før arbeidene igangsettes skal detaljplaner for tersklene sendes NVE-Vassdragsdirektoratet for godkjenning. Nødvendig transport til anleggsstedene skal foregå så skånsomt som mulig, og det skal ryddes skikkelig ved arbeidets avslutning.

Dersom problemer med fundamentering eller andre forhold skulle tilsi en endring av terskeltype eller beliggenhet, har utbyggeren adgang til å ta saken opp med NVE-Vassdragsdirektoratet, som har departementets fullmakt til eventuelt å endre pålegget.

Dersom forholdene senere skulle tilsi det, kan utbyggeren bli pålagt ytterligere tiltak med hjemmel i denne post.

Saksøkeren har begjært skjønnet fremmet etter følgende skjønnsforutsetninger:

A

1. Grunnlaget for skjønnet er den ved Kgl. resolusjon av 24. juni 1977 meddelte tillatelse for Vest-Agder Elektrisitetsverk til å ekspropriere nødvendig grunn og fallrettigheter og å bygge og drive Laudal kraftverk i samsvar med Industridepartementets foredrag av 24. juni 1977.
2. Det erverves rett til å bygge dam ved utløpet av Mannflåvannet og manøvrere Mannflåvannet mellom kotene 67.8 og 68.8. I tidsrommet 1/5—30/9 skal likevel vannstanden holdes under kote 68,3 dersom noen av grunneierne ved vannet ønsker dette og tilsiget og kraftstasjonens kapasitet gjør det mulig. Ved flom større enn 110

slik at de veiberettigede kan få passeringmuligheter, f. eks. ved at det utdeles nøkkel.

Grunneierne er også berettiget til å sette opp gjerde langs veiene.

14. Nedenfor broen over elven ved Storehagen vil elven bli omlagt. Det erverves rett til å anlegge steintipp i det gamle elveleie ved Laudal sentrum.

Etter avtale mellom Vegvesenet, kommunen og VAE skal det på steintippen anlegges ny riksvei. Området mellom ny riksvei og vestre kant av gammel elvebakke skal Marnardal kommune overta. Grunn mellom nytt elveleie og østre kant av gammel elvebakke erverves til full eiendomsrett. Videre erverves grunnen mellom elvebakken og riksvei 455 fra dyrket mark ved gnr. 43 bnr. 12 og frem til veien nevnt under pkt. 8.

15. Logåna blir omlagt ved at det anlegges en ca. 120 m lang tunnel gjennom Kilsberget.

Tunnelen utformes med bredde 4,5 m og største høyde 4,5 m og radius i taket på 4,5 m, teoretisk tverrsnitt 19,4 m². Tunnelen legges med sålen på kote 27,75.

16. Det erverves rett til steintipp ved tverrslag ved Solkrona, i det gamle elveleie ved Laudal sentrum og på sydsiden av gamle løp for Logåna, syd for skytebanen. Steinmassen forblir VAE's eiendom.

17. Skjønnnet legger til grunn at eksproprianten bygger terskler i vassdraget mellom Klevelandsfoss og Mannflåvann i den utstrekning og på den måten som er inntatt i brev datert 9/1-1980 fra Olje- og energidepartementet til VAE. Skjønnnet skal omfatte grunn til terskelfester, rett til å anlegge og ha tersklene stående med de virkninger dette innebærer, samt adkomst til tersklene i anleggstiden og senere. Erstatning for mulige skader ved utgraving (erosjon) på grunn av tersklene samt skade og ulempe som følger av anleggsarbeidet — eller senere vedlikehold og ettersyn av tersklene holdes dog utenfor skjønnnet.

Ved denne forutsetning har grunneierne ikke fraskrevet seg noen rett til senere å kreve at det slippes vann og bygges laksetrapper nødvendig for laksens oppgang, jfr. konsesjonsvilkårenes I f, slik som disse er fastsatt i Kgl. resolusjon av 24. juni 1977.

ing. Ræstad over fallpriser ved ekspropriasjon og salg i de senere år. bl. a. i RG 1978 s. 566 og s. 828 samt oversikt i utredningen fra siv.-Ved sammenlikningen i priser fra tidligere år tar retten hensyn til den alminnelige prisstigning som har funnet sted. Retten har sett bort fra prisstigning som kan skyldes VAE's utbygningsplaner. Ved fastsettingen av fallerstatningene har retten ellers lagt vekt på utnyttelsesmulighetene av fallstrekningene og utbyggingskostnadene. Etter de foreliggende opplysninger vil utbyggingen av Laudal kraftverk bli forholdsvis kostbar og kraften blir forholdsvis dyr sammenliknet med tidligere utbygget vannkraft i området. Det er opplyst at utbyggingskostnadene for Laudal vil ligge i kostnadsklasse III, mens kostnadene for Bjelland kraftverk lå i klasse II. Retten er etter dette kommet til at erstatningene for de fallrettigheter som avstås, bør settes til kr. 60,— pr. naturhestekraft. Etter rettens oppfatning bør neddemmet fall 44 cm i øvre ende av Mannflåvatn, erstattes på samme måte som de øvrige fallrettigheter. Retten finner at også fallprisen bør bli den samme for dette delfall. Erstatningen tilkommer grunneierne til elva oppstrøms Mannflåvatn, jfr. dog neste avsnitt.

I samsvar med den rettsoppfatning som er fastslått bl. a. i høyesterettsdom i Rt. 1971, s. 1217, bygger retten på enten/eller-prinsippet, slik at det ikke kan gis erstatning både for fallrettigheter og for skade og ulemper som utnyttelsen av fallet medfører. Det kan også vises til dom i Rt. 1980, s. 784, særlig s. 803—804. I ett tilfelle — takst nr. 68b — er ulempene på gjenværende eiendom større enn fallerstatningen, slik at ulempeserstatningen blir stående alene. I de øvrige tilfeller overstiger fallerstatningen den skade og ulempe som påføres vedkommende eiendommer. Det vil derfor her ikke bli tilkjent særskilt erstatning for slike skader og ulemper. Når det gjelder skade på fisket, må det nevnte prinsipp anvendes både for elvestrekninger med fallrettigheter og for eiendomspart i vann som berøres av reguleringen, jfr. sistnevnte høyesterettsdom.

b. Mannflåvatn.

I forbindelse med reguleringen av Mannflåvatn er det fra de berørte grunneiere fremsatt krav om erstatning for:

1. Tap av mark ved neddemming til kote 68.8.
2. Tap/skade på mark over kote 68.8 som følge av oppdemming.
3. Tap/skade over kote 68.8 ved ras/utgraving, særlig som følge av tele og erosjon.
4. Tap/skade av badeplass.
5. Ulemper for båthold ved raske svingninger i vannstanden uten varsel.

c. Terskler.

Retten har lagt til grunn den fremlagte terskelplanen som er inntatt foran. Ved vurderingen av terskeldammenes innvirkning på de berørte eiendommer langs elva, har retten tatt hensyn til både fordeler og ulemper, bl. a. hva angår spørsmålene om jordvanning, sjølv-gjerde, endring av grunnvannsforholdene m. v. Byggingen av tersk-lene vil beslaglegge forholdsvis lite nyttbar grunn og ulempene vil også være forholdsvis små.

Som nevnt foran under VI er det ved underskjønn av 12.12.64 og overskjønn av 18.01.74 fastsatt erstatning til grunneiere og rettighetshavere på strekningen fra Håverstad kraftverk til elvemun-ningen i Mandal for skade på fisket ved de tidligere foretatte regule-ringer i vassdraget. Videre er det ved overskjønn av 03.05.75 fastsatt erstatning for skade på fisket som følge av utbyggingen av Bjelland kraftverk.

. I

. Rettens oppgave blir derfor å fastsette erstatning for skade-virkningene av utbyggingen av Laudal kraftverk på fisket i hele vassdraget forsåvidt gjelder skader som ikke er innbefattet i tidli-gere skjønn. Retten bygger her på skriftlig utredning av 20.12.79 fra den oppnevnte fiskerisakkyndige, amanuensis Svein Jakob Sal-tveit og hans rettslige forklaring. Videre bygger retten på opplys-ninger som er gitt av grunneiere og tillitsmenn under skjønnet.

Den fiskerisakkyndige har foretatt en fiskeribiologisk undersøkelse av Mandalselva mellom Kavfossen og Mandal og i Mannflåvatn, og har foretatt en vurdering av de skadevirkninger reguleringen vil medføre på fisket etter laks, sjø-ørret og innlandsørret. Det er gitt opplysninger over fangstutbytte i vassdraget bygget dels på prøve-fiske og dels på offentlig statistikk og opplysninger fra grunneiere. Det fremgår av utredningen at Mandalselva i likhet med de øvrige lakselvene på Sørlandet over en årrekke har hatt en sterk tilbake-gang i fangstutbyttet av laks og sjø-ørret. Mens dette fisket tidligere gav stort utbytte, har det i de siste 10 år variert mellom 500 og 6 kg. Det fremgår videre at årsaken til tilbakegangen i lakse- og ørret-bestanden i Sør-Norge må søkes i øket surhet i elvevannet. Selv om plutselig store endringer i vannets surhet kan føre til massedød hos eldre fisk, er det den manglende rekruttering ved at egg og yngel dør i surt vann som synes å være årsak til at bestanden er kraftig

flåvatn, fiskes det idag ikke etter ål i vassdraget. Dette er imidlertid en resurs som kan nyttiggjøres, særlig fordi ålen er den som er mest tolerant overfor surt vann. Det antas at den under oppvandring trolig vil kunne forsere den berørte strekningen, men utvandringen vil by på problemer som er vanskelig å forutsi.

Ved overskjønnet for Bjelland kraftverk i 1975 ble det fastsatt erstatning for skade på lakse- og sjøørretfisket, jfr. skjønnet s. 39, annet avsnitt. Det uttales at laksefisket på strekningen Monan—Kavfossen bør avskrives fullstendig etter utbyggingen. Retten anser det klart at også sjøørretfisket ble innbefattet. Som nevnt foran har det imidlertid vist seg at både laks og sjøørret er fisket på denne strekningen etter reguleringen. Dette viser at det likevel må ha vært mulig for fisken å forsere grunnbyggene. [redacted]

[redacted]. Når det gjelder strekningen nedenfor Laudal synes det etter den sakkyndiges uttalelse ikke å oppstå noen vesentlig skade på fisket sett ut fra den betydning gyte plassene ovenfor Laudal synes å ha for laksebestanden med de nåværende forhold i elva. Det vil her særlig bli spørsmål om å vurdere skadene ved tapte gyteområder på lang sikt dersom det kan tenkes at utviklingen med forurning av elven kan snu seg slik at fisket kan ta seg opp igjen. Det er fra de saksøkte side bl. a. vist til minsket oljeforbruk og det arbeid som pågår internasjonalt for å begrense utslipp av svovel i luften samt til de voksende krav til myndighetene om å begrense drivgarnfisket etter laks. Utviklingen her er usikker, men etter rettens mening bør utbyggeren bære noe risiko for fremtidig tap som idag vanskelig lar seg forutsi.

Fastsettelsen av erstatningen må bli svært skjønnsmessig. Ved erstatningsutmålingen har retten tatt hensyn til de ytelser som er pålagt VAE i utbyggingsvilkårene til opphjør av fisket i vassdraget gjennom oppretting av et fiskefond og ved forpliktelse til å bekoste andre tiltak for å avhjelpe skadevirkningene dersom myndighetene finner det nødvendig. I samsvar med ønske fra de fiskeberettigede parter har retten fastsatt erstatningene samlet for fiskeripartene nedenfor Laudal, for Laudal/Mjåland og for Neset/Granli til Øvre Homme i én sum for hvert gårdsnummer og ellers i en post for de øvrige takstnummer. Bakgrunnen for dette er at partene tar sikte på å bruke erstatningene til tiltak for opphjør av lakse- og sjøørretfisket i Mandalselva.

dommen har tidligere ikke hatt transportveg for tømmer. Det kan nå kjøres til Kleveland. Størstedelen av skogen kan drives til vegen. Det vil også være andre fordeler for gårdsdriften med kjørevege. Fradraget i erstatningen for disse fordeler settes til kr. 10.000,—.

Rettens avgjørelse:

1. Erstatning for påstandspost 2: kr. 16.000,—, 3—4: kr. 700,—, 5: kr. 11.600,—, 6: kr. 1.440,— og 7—9: kr. 5.000,—.
2. Det gjøres fradrag i erstatningen med kr. 10.000,—.

[REDACTED]
[REDACTED]
Olav Kleveland.

Prosessfullmektig: Advokat Olav Bryge.

Spesielle skjønnsforutsetninger:

1. Rett til å benytte et areal på 7.16 da. til brakkeleir. Området leveres tilbake i grovplanert stand innen utgangen av 1981.
2. Det opparbeides anleggsveg i en lengde av 1900 m, herav 893 m på gammel veg. Vegen beslaglegger ca. 5.5 da. dyrket mark og ca. 4.0 da. skog.
3. Rett til 20-kV kraftlinje i en lengde av 86 m. Linjen fjernes innen utgangen av 1981. 10 m bred.
4. Rett til å bygge og ha stående terskel «Lislestredet» og «Skålneset».
5. Bruk av areal på ca. 0.9 da. til oppsetting av plasthall i ca. 1 ½ år. Arealet er tilbakelevert i finryddet stand.

Tømmer: 15.3 m³ bartre og 7.0 m³ lauv.

Påstand:

Erstatning for:

- [REDACTED] t.
3. Bruk av brakkeleir 7.16 da. med tillegg av etterfølgende skader og ulemper i marka.
 4. Stedsevarende bruksrett til anleggsveg 5500 m² dyrka og 4000 m² i plantefelt.
 5. Bruksrett i skog av 860 m² til 20-kV ledning.
 6. Bruksrett til 900 m² dyrka mark til plasthall.
 7. For rett til å oppføre å ha stående grunn dammer «Lislestredet» og «Skålens».
 8. Alt trevirke hogges på arealene.
 - a. Felles bruk av veg frem til felles velteplass.
 9. Skade og ulemper som følge av anleggsveg og anleggstrafikk

- 11 Ved at dyr (13 kyr) i beitetida måtte jages og hentes i «Skålneset» minst 1 t. for dag).
- 12 Ved at dyra ved beite på Kleveland ble avskåret fra å drikke i elva, slik at vanningstiltak måtte iverksettes.
- 13 Ved at det måtte settes opp elektrisk gjerde langs anleggsvegens østside i dyrka mark.
- 14 Ved at mengder av støv fra anleggstrafikken la seg over beitet og dyrka mark.
- 15 Ulempe ved anleggstrafikk og ved at all denne anleggstrafikken gikk gjennom tunet i 2 måneder i 1977.
- 16 Ulemper ved jordvanning idet slangene måtte legges over anleggsvegen.
- 17 Ulemper ved at tømmervelteplass gjennomskjæres av anleggsveg.
- 18 Ulemper ved framtidig gjerde aust av veg — eventuelt grindhold over gjennomgangsvæg.
- 19 Ulemper og ulemper som borttak av vannet, samt terskler i elva kan føre med seg, såsom
 - a) Ved tap av «sjølvgrjerde», særlig ved «Skålneset».
 - b) Ved oppstuvning og dermed skade på mark.
 - c) Ved tele og sein vår.
 - d) Ved frostskade.
 - e) Ved tørkeskade ved «Skålneset».
- 20 Tap på gjenværende eiendom ved tap av arealer og med ulempe ved forholdsforholdene og dermed betydelig nedgang i verdiene i avkastning på eiendom.

Bemærker:

For så vidt angår post 10 bemerkes at det ikke er påvist materiell tap som følge av den sjenerende anleggstrafikken gjennom vannet. For bruk av gammel veg før ny veg ble bygget tilkjennes erstatning.

Skader og ulemper som nevnt under post 14a—e er følger som går mot vannretningen og kan ikke erstattes særskilt. Hvis det ikke hadde vært terskler i elva, ville ulempene ha vært større, jfr. uttalelse fra styve om at terskelbassenget ved «Skålneset» vil redusere faren for vannvannssenkning og gi vann til jordvanning.

Retten finner at det må gjøres fordelsfradrag for eiendommens bruksrett til den veg som er nevnt under pkt. 2 i de spesielle skjønnsforutsetninger. Det var tidligere mindre god veg til hovedbruket og videre til «Skålneset». Eiendommen får nå god bilveg hvor VAE og naboen deltar i vedlikehold. Vegen får betydning for bruket i «Skålneset» og for en del av skogen på hovedbruket. Fordelsfradraget settes til kr. 10.000,—.

[redacted]:

[redacted],—, 3: kr. 11.000,—, 4: kr. 26.500,—, 5—7: kr. 800,—, 8: kr. 1.600,—, 8a, 9 a—d og 10—13: kr. 5.300,—, og 15: kr. 3.000,—.

2. Det gjøres fradrag i erstatningen med kr. 10.000,—.

Takst nr. 44a.

Omtvistet fall mellom takst nr. 44 Olav Kleveland gnr. 139 bnr. 2 og takst nr. 46 Håkon Kylland gnr. 139 bnr. 3.

Påstand:

Erstatning for:

1. Fallrettene.
2. Skade på fisket.

Retten bemerker:

Fallrett og fiskerett i elva antas å høre slik sammen at erstatning for det ene utelukker erstatning for det andre — se rettens alminnelige bemerkninger foran. Her overstiger erstatningen for fallretten skade på fisket, og det gis ikke erstatning for denne skaden.

Rettens avgjørelse:

1. Erstatning for påstandspost 1: kr. 44.300,—.
2. Forøvrig ingen erstatning.

Takst nr. 44a.

Omtvistet fall mellom takst nr. 46 Håkon Kylland gnr. 139 bnr. 3 og takst nr. 47 Bjørgulf Kleveland gnr. 139 bnr. 1.

Påstand:

Erstatning for:

1. Fallrettene.
2. Skade på fisket.

Retten bemerker:

Det vises til bemerkningene under takst nr. 44a.

Rettens avgjørelse:

1. Erstatning for påstandspost 1: kr. 1.400,—.
2. Forøvrig ingen erstatning.